

ZNACZENIE EDUKACJI PRZYRODNICZO-LEŚNEJ DLA TURYSTYKI PRZYJAZNEJ ŚRODOWISKU

Longina Chojnacka-Ożga, Wojciech Ożga

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. Bieżące działania dotyczące kontrolowania oraz odpowiedniego ukierunkowywania ruchu turystycznego w lasach w celu wyeliminowania negatywnych jego skutków dla ekosystemów leśnych oraz przystosowania lasów znajdujących się w strefie intensywnej penetracji turystów (w pobliżu miast, osiedli, ośrodków wypoczynkowych itp.) i obszarów cennych przyrodniczo do pełnienia społecznie oczekiwanej funkcji turystycznej nie mogą być jedynymi przedsięwzięciami podejmowanymi w celu zachowania środowisk leśnych. Ważne dla utrzymania odpowiedniego stanu lasów jest promowanie turystyki edukacyjnej, wykształcanie odpowiednich proekologicznych nawyków turystów przebywających w lesie. Włączenie w realizację tego celu odpowiednio przygotowanej kadry leśnej, przy współpracy ze szkołami, z samorządami i organizacjami społecznymi, przyczyni się do wykształcenia postaw ukierunkowanych na poszanowanie i ochronę środowiska. Jest to szczególnie ważne z uwagi na dynamiczny rozwój turystyki skierowanej na obszary leśne i przyrodniczo cenne.

Słowa kluczowe: edukacja leśna, turystyka edukacyjna, zagospodarowanie turystyczne

WSTĘP

Turystykę na obszarach przyrodniczych powinien cechować bliski związek człowieka z naturą, która jest tu nie tylko miejscem spędzania czasu wolnego, ale także celem pobytu. Obszary leśne i przyrodniczo cenne mogą być postrzegane jako miejsce uprawiania turystyki krajoznawczej, edukacyjnej, zdrowotnej, aktywnej, jak i innych, specyficznych dla konkretnego środowiska form turystyki. Elementem łączącym wszystkie rodzaje aktywności jest świadomie wybrane miejsce jej realizacji – środowisko przyrodnicze, charakteryzujące się określonymi walorami, będące obszarem tworzenia odpowiedniego produktu turystycznego. Przebywający w tym środowisku powinni stosować się jednak do obowiązujących norm i zasad, aby nie naruszać przyrodniczej równowagi i właści-

wości ekosystemów. Edukacja przyrodniczo-leśna spełnia szczególne zadanie wobec różnych form turystyki z uwagi na jej znaczenie kształcące oraz postawotwórcze. Jej podstawowym celem jest szeroko pojęte upowszechnianie wiedzy o środowisku, a także kształtowanie świadomości ekologicznej w stosunku do lasu, gospodarki leśnej oraz racjonalnego i odpowiedzialnego korzystania z wszystkich funkcji lasu.

Celem niniejszej pracy jest analiza działań podejmowanych na rynku edukacji przyrodniczo-leśnej oraz, na podstawie wybranego obiektu, analiza zainteresowania tego typu działaniami. Realizując przedstawiony temat, można postawić następujące hipotezy badawcze:

1. Podmioty realizujące zadania w ramach edukacji przyrodniczo-leśnej przyczyniły się do rozbudowy zagospodarowania turystycznego terenu.
2. Zainteresowanie edukacją przyrodniczo-leśną może być elementem kształtowania postawy poszanowania przyrody i rozwoju turystyki przyrodniczej.

MATERIAŁ I METODYKA BADAWCZA

W pracy wykorzystano oficjalne raporty roczne Przedsiębiorstwa Lasy Państwowe. Zasadniczą część pracy stanowi studium przypadku, w którym poddano analizie materiał dotyczący oferty edukacyjnej oraz natężenia ruchu turystycznego w Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej (CEPL) oraz Arboretum Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Rogowie. W celu rozpoznania oferty edukacyjnej i określenia zainteresowania turystów tą ofertą przeprowadzono wywiad diagnostyczny z pracownikami CEPL. Aby określić wielkość oraz zmienność czasową natężenia ruchu turystycznego, wykorzystano dane z punktu sprzedaży biletów do Arboretum.

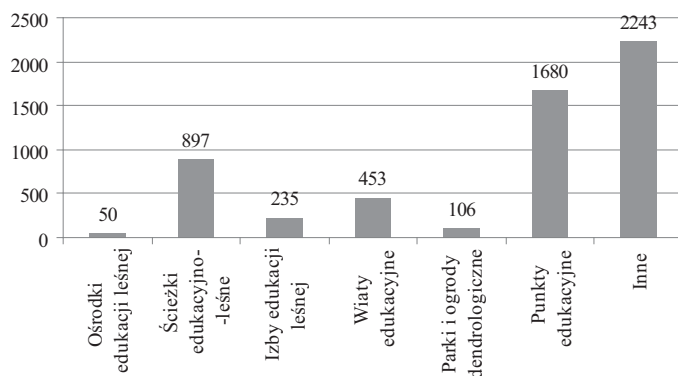
REALIZACJA EDUKACJI PRZYRODNICZO-LEŚNEJ W PRZEDSIĘBIORSTWIE LASY PAŃSTWOWE

Edukacja przyrodniczo-leśna prowadzona jest głównie w jednostkach Przedsiębiorstwa Lasy Państwowe, w parkach narodowych i obiektach doświadczalno-edukacyjnych szkół wyższych. Miejscem jej realizacji są różnego typu ośrodki edukacji, ścieżki przyrodniczo-leśne, punkty edukacyjne i ekspozycje, izby leśne oraz ogrody dendrologiczne. Z uwagi na charakter miejsc tworzenia oferty edukacyjnej stosowane są w niej specyficzne formy dydaktyczne, w tym aktywizujące odbiorców.

W celu realizacji zadań dotyczących społecznej funkcji lasów, wynikających z zapisów ustawy o lasach [Dz.U. z 2005 r., Nr 45, poz. 435 z późn. zm.], Przedsiębiorstwo Lasy Państwowe podjęło wiele działań, których efektem było m.in. tworzenie elementów zagospodarowania turystycznego obszarów leśnych. Profesjonalny sposób prowadzenia działalności edukacyjnej zapewnia odpowiednio przygotowana kadra pracowników gospodarstw leśnych. Obsługą turystów w Lasach Państwowych zajmuje się ponad 2500 pracowników, przy czym zadania tego typu stanowią dla nich zaledwie 1–5% czasu pracy [Chrzanowski 2005].

W celu uzyskania większej efektywności w działaniach w ramach społecznej funkcji lasów utworzono w Lasach Państwowych leśne kompleksy promocyjne. Ich obszar przedstawia wysoką atrakcyjność z punktu widzenia turystyki przyrodniczej i koncentruje się tutaj wiele elementów zagospodarowania turystycznego lasów.

Łącznie na terenie podlegającym Lasom Państwowym znajduje się ponad 5500 różnego typu obiektów, z których średnio rocznie korzysta około 1,5 mln osób [Raport Roczny 2005]. W strukturze obiektów utworzonych w celu realizacji zadań edukacyjnych dominują obiekty niewielkie, niewymagające zatrudniania dodatkowej kadry (rys. 1).

Rys. 1. Struktura obiektów edukacyjnych Przedsiębiorstwa Lasy Państwowe w Polsce

Fig. 1. The structure of educational objects of the State Forest in Poland

Źródło: Opracowanie własne.

Source: Authors' research.

Najbardziej rozbudowane programy edukacyjne prowadzone są w ośrodkach edukacji leśnej. Zajęcia edukacyjne prowadzone są w dużej mierze w terenie, na odpowiednio wyznaczonych ścieżkach edukacyjno-leśnych, w parkach i ogrodach dendrologicznych lub w tzw. wiatyach edukacyjnych, nazywanych także „zielonymi klasami”. Większość zajęć edukacyjnych są to zajęcia jednodniowe, jedynie w niektórych obiektach dostępna jest baza noclegowa umożliwiająca prowadzenie dłuższych zajęć i warsztatów [Oźga 2005].

STUDIUM PRZYPADKU: LEŚNY ZAKŁAD DOŚWIADCZALNY SGGW W ROGOWIE JAKO MIEJSCE REALIZACJI EDUKACJI PRZYRODNICZO-LEŚNEJ ORAZ TURYSTYKI PRZYRODNICZEJ

Leśny Zakład Doświadczalny w Rogowie k. Łodzi jest jednostką badawczą Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. W jego skład wchodzi m.in. Arboretum z alpinarium oraz Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej z Muzeum Lasu i Drewna. Ważnym celem działania tych jednostek jest prowadzenie działalności dydaktycznej skierowanej do dzieci i młodzieży szkolnej oraz propagowanie turystyki przyrodniczej.

Początkowy okres działalności dydaktycznej w Arboretum polegał jedynie na przyjmowaniu zorganizowanych grup wycieczkowych. Od 1971 roku otwarto obiekt dla tu-

rystów indywidualnych, co spowodowało zwiększenie zainteresowania odwiedzaniem Arboretum. Zatrudnienie dodatkowych pracowników, a szczególnie otwarcie nowoczesnego Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej (CEPL) oraz dostępność wszystkich obiektów przez 7 dni w tygodniu spowodowały gwałtowny wzrost liczby turystów w latach dziewięćdziesiątych XX wieku (rys. 2).

Znamienny jest fakt, iż w ostatnim dziesięcioleciu liczba turystów zorganizowanych stagnowała na poziomie około 10–12 tys. rocznie, natomiast w przypadku liczby turystów indywidualnych odnotowano tendencję wzrostową (rys. 2). W 2009 roku Arboretum odwiedziło łącznie ponad 54 tys. osób.

W latach 1954–1998 Arboretum w Rogowie odwiedzało średniorocznie 100 grup zorganizowanych (rys. 3). Największy wzrost dotyczący turystyki zorganizowanej zanotowano w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Fakt ten można wiązać ze zwiększeniem możliwości obsługi turystów, będącej skutkiem zwiększenia zatrudnienia, natomiast szczególny wzrost od 1997 roku z otwarciem CEPL, a więc zwiększeniem oferty skierowanej głównie do dzieci i młodzieży szkolnej. Największa liczba grup wycieczkowych odwiedziła Arboretum w latach 1998–1999 [Banaszczak 2007]. Po spadku zainteresowania na początku XXI wieku w ostatnim okresie zanotowano wzrost liczby grup zorganizowanych odwiedzających Arboretum. Liczebność grupy w ciągu całego okresu działalności edukacyjnej podejmowanej w Arboretum była niezmienna (rys. 3) z uwagi na warunki i efektywność pracy dydaktycznej.

Analizując dane dotyczące liczby odwiedzających Arboretum w Rogowie można zauważyć bardzo wyraźną sezonowość (rys. 4). Najwięcej osób odwiedza Arboretum wiosną i wczesnym latem, a następnie niewielki wzrost odnotowuje się jesienią.

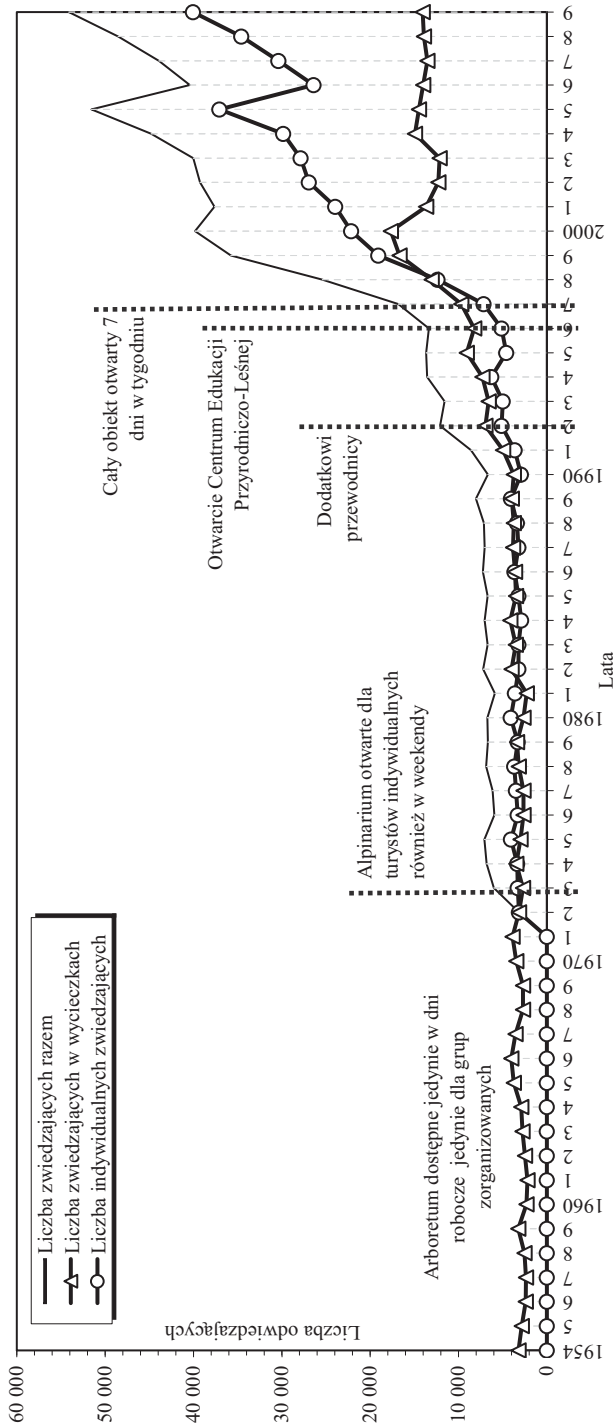
Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie posiada w ofercie program dydaktyczny skierowany do dzieci i młodzieży szkolnej składający się z 40 tematów dotyczących szeroko rozumianych zagadnień przyrodniczych, realizowanych w okresie od maja do października (tab. 1). Okres ten, jak wynika z wcześniejszych analiz, jest głównym sezonem turystycznym w Rogowie.

Spśród oferowanej tematyki zajęć najczęściej wybierane są zagadnienia botaniczne oraz zoologiczne z uwagi na ich znaczenie w realizacji procesu dydaktycznego w szkołach. Ważnymi z punktu widzenia leśników tematami są zagadnienia dotyczące gospodarki leśnej, ponieważ przybliżają one młodym ludziom znaczenie i celowość działań podejmowanych na obszarach leśnych.

W okresie od listopada do kwietnia propozycja tematyczna Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej jest mniejsza i obejmuje łącznie 21 tematów (tab. 2). Wynika to z mniejszego w tej porze roku zainteresowania turystyką przyrodniczą.

DYSKUSJA

Edukacja przyrodniczo-leśna została wpisana w działalność jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych. W znaczący sposób wspomagana jest przez instytucje naukowe i inne jednostki i organizacje zajmujące się szeroko rozumianymi zagadnieniami ochrony przyrody i turystyki przyrodniczej. Nieodzownym elementem dla właściwej realizacji zadań edukacyjnych jest wykształcenie kadry oraz stworzenie odpowiedniej infrastruktury,

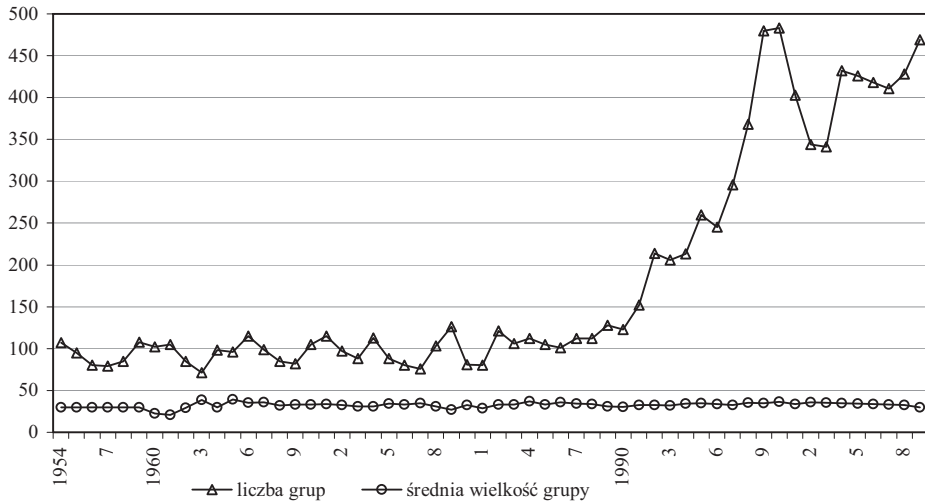

Rys. 2. Wielkość ruchu turystycznego w Arboretum w Rogowie w latach 1954–2009

Fig. 2. Tourism movement in Rogów Arboretum for the years 1954–2009

Źródło: Dane zebrane i udostępnione przez P. Banaszcza, kierownika Arboretum w Rogowie.

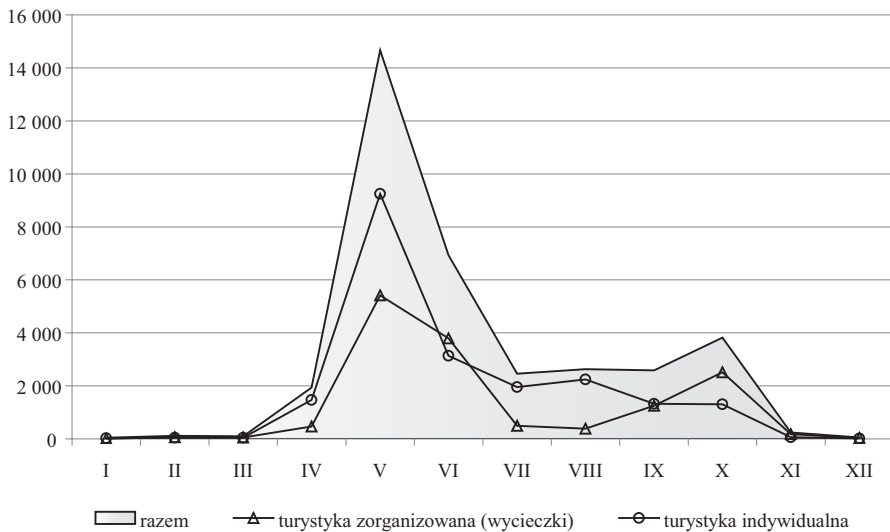
Source: Data by P. Banaszcza, director of Arboretum in Rogów.

Rys. 3. Liczba grup wycieczkowych oraz średnia wielkość grupy odwiedzającej Arboretum w Rogowie w latach 1954–2009

Fig. 3. Number of Tour Groups and the Average Size of Group visiting Rogów Arboretum in the years 1954–2009

Źródło: Dane zebrane i udostępnione przez P. Banaszcza, kierownika Arboretum w Rogowie.
Source: Data by P. Banaszcza, director of Arboretum in Rogów.

Rys. 4. Zmienność sezonowa natężenia ruchu turystycznego w Arboretum w Rogowie w latach 1998–2009

Fig. 4. Seasonal changes of tourism movement in Rogów Arboretum for the years 1998–2009

Źródło: Dane zebrane i udostępnione przez P. Banaszcza, kierownika Arboretum w Rogowie.
Source: Data by P. Banaszcza, director of Arboretum in Rogów.

Tabela 1. Liczba oferowanych tematów zajęć dydaktycznych dla dzieci i młodzieży szkolnej w Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie w sezonie letnim

Table 1. Number of educational programs offered to schoolchildren and teenagers in the Natural Resources Education Centre in Rogów in the summer season

Grupa wiekowa	Grupa tematyczna				
	botanika	zoologia	ekologia i ochrona środowiska	klimatologia i hydrologia	gospodarka leśna
Przedszkolna	2	0	0	0	0
SP, kl. 1–3	8	0	0	1	1
SP, kl. 4–6	2	3	1	1	1
Gimnazjum	6	3	3	0	1
Szkoły ponadgimnazjalne	3	2	2	0	0
Łącznie	21	8	6	2	3

Źródło: [Biuletyn... 2010].

Source: [Biuletyn... 2010].

Tabela 2. Liczba oferowanych tematów zajęć dydaktycznych dla dzieci i młodzieży szkolnej w Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie w sezonie zimowym

Table 2. Number of educational programs offered to schoolchildren and teenagers in the Natural Resources Education Centre in Rogów in the winter season

Grupa wiekowa	Grupa tematyczna				
	botanika	zoologia	ekologia i ochrona środowiska	klimatologia i hydrologia	gospodarka leśna
Przedszkolna	0	2	0	0	0
SP, kl. 1–3	1	5	0	0	0
SP, kl. 4–6	1	4	0	0	0
Gimnazjum	1	3	0	0	1
Szkoły ponadgimnazjalne	1	2	0	0	0
Łącznie	4	16	0	0	1

Źródło: [Biuletyn... 2010].

Source: [Biuletyn... 2010].

pełniającej rolę miejsca realizacji zadań dydaktycznych. Zauważyć można podejmowanie wielu działań strategicznych dotyczących założeń edukacji leśnej społeczeństwa, jak i turystyki na obszarach leśnych. Jak wynika z przeprowadzonych badań, zagospodarowanie turystyczne obszarów leśnych jest duże i zróżnicowane. Jednak zwraca uwagę fakt niedoinwestowania i konieczności modernizacji części obiektów oraz wprowadzenia nowszych technik i metod przekazu informacji w terenie. Na ten problem zwracały także uwagę Janeczko i Woźnicka [2010]. Według badań Rutkiewicza [2007], infrastruktura turystyczna na obszarach leśnych jest bardzo zróżnicowana i umożliwia obecność różnorodnych świadczeń w ramach jednej usługi. Autor zauważył, że w kontekście dekapitalizacji niektórych obiektów wchodzących w skład infrastruktury turystycznej pojawia się problem partycypacji innych podmiotów rynku turystycznego oraz uczestników

ruchu turystycznego w kosztach utrzymania obiektów, a ponadto konieczność szerszej analizy ekonomicznej działalności prospołecznej podejmowanej w Lasach Państwowych [Rutkiewicz 2007]. W celu uporządkowania systemu tworzącego zagospodarowanie turystyczne lasów należałoby wprowadzić standaryzację i kategoryzację obiektów tworzących to zagospodarowanie, co znalazło już odzwierciedlenie we wcześniejszych publikacjach stworzonych w Lasach Państwowych [Lisowska, Hyży 2004]. Jak wynika z badań Chrzanowskiego [2005], większa część kadry obsługującej ruch turystyczny w Lasach Państwowych poświęca niewielką część swojego czasu pracy na tę działalność. Wynika to z faktu istnienia stosunkowo niedużych leśnych obiektów turystycznych rozproszonych po różnych regionach Polski oraz innych, podstawowych obowiązków pracowników nadleśnictw. Jedynie większe centra lub ośrodki edukacji przyrodniczej posiadają kadrę, której jedynym zadaniem jest obsługa ruchu turystycznego.

Analizując zainteresowanie edukacją przyrodniczo-leśną na przykładzie działalności ośrodka Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie można zauważyć znaczący wzrost natężenia ruchu turystycznego w tym obiekcie od chwili wprowadzenia nowych technik i metod pracy, unowocześnienia zaplecza obsługującego gości oraz wprowadzenia zróżnicowanej oferty skierowanej zarówno do turystów indywidualnych, jak i zbiorowych w każdym dniu tygodnia. Na podstawie wywiadów przeprowadzonych z pracownikami Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej można stwierdzić niezwykle aktywność uczestników zajęć edukacyjnych. W związku z faktem, iż uczestnikami zajęć są przede wszystkim ludzie młodzi, którzy przejawiają wysokie zainteresowanie przedstawianą problematyką, efektem prowadzonej działalności będzie kształtowanie proekologicznych postaw i zainteresowania turystyką przyjazną środowisku.

PODSUMOWANIE

Oczekiwany efekt edukacji przyrodniczo-leśnej jest wykształcenie nawyków dotyczących przestrzegania odpowiednich norm i nakazów w stosunku do ekosystemów leśnych, zasad kulturalnego zachowania się w lesie oraz poczucia odpowiedzialności za ochronę leśnej różnorodności biologicznej, promowanie trwałego i zrównoważonego użytkowania lasów, doskonalenie ich ochrony i korzystania z różnorodnych zasobów, ukazywanie korzyści społecznych z utrzymania ogólnonarodowego charakteru własności lasów, wdrażanie umiejętności interdyscyplinarnego myślenia i dostrzegania zależności między stanem lasów a jakością zdrowia i warunkami życia społeczeństwa, a także kształtowanie wartości etycznych w bezpośrednim kontakcie z przyrodą. Większe zainteresowanie programem edukacji leśnej społeczeństwa, szczególnie wśród dzieci i młodzieży, stwarza perspektywy rozwoju turystyki przyrodniczej i wykształcenia pożądanym, proekologicznym nawyków i zwyczajów.

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, że zagospodarowanie turystyczne obszarów leśnych oraz istniejące uregulowania prawne, instrukcje i wytyczne obowiązujące w Lasach Państwowych umożliwiają prowadzenie edukacji przyrodniczo-leśnej społeczeństwa. Funkcjonująca na rynku oferta skierowana jest przede wszystkim do turystów krajowych, głównie do dzieci i młodzieży szkolnej. Konieczne wydaje się jednak zwiększenie aktywności promocyjnej ten rodzaj działalności, szczególnie

w regionach, gdzie turystyka przyrodnicza ma dotychczas małe znaczenie, a istniejące walory przyrodnicze umożliwiają jej rozwój. Wskazane jest także zwiększenie współpracy między szkołami a organizatorami edukacji przyrodniczo-leśnej w celu osiągnięcia lepszych efektów kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży szkolnej. Jak stwierdzono w przeprowadzonych badaniach, duże ośrodki edukacji przyrodniczo-leśnej odwiedzane są przez grupy dzieci i młodzieży szkolnej pochodzące głównie z obszaru oddalonego o około 100–120 km od ośrodka. Można więc wnioskować o konieczności podejmowania działań informacyjno-promocyjnych w placówkach oświatowo-wychowawczych położonych na takim obszarze.

Oferta edukacji przyrodniczo-leśnej może być także elementem produktu turystycznego poszczególnych regionów. Szczególne jej znaczenie można zauważyć w działalności agroturystycznej na obszarach o dużej lesistości. Jednak osiągnięcie w tym przypadku oczekiwanego celu jest możliwe jedynie przy współpracy wszystkich podmiotów zajmujących się turystyką w regionie, w tym również organizatorów edukacji przyrodniczo-leśnej i turystyki przyjaznej środowisku.

PIŚMIENNICTWO

- Banaszczak P., 2007. Nature education – still growing branch of Rogow Arboretum activity. Bulletin of Botanical Garden, Museums and Collections. Vol. 16A, 37.
- Chojnacka-Ożga L., Ożga W., 2010. The importance of educational tourism in the activity of the State Forest in Poland. Proceedings of II International workshop – Ecological tourism: trends and perspectives of development in the global World. Sankt Petersburg, 32–36.
- Chrzanowski T., 2005. Sukcesy i porażki edukacji leśnej prowadzonej przez Państwowe Gospodarstwa Leśne „Lasy Państwowe”. Studia i Materiały CEPL, Rogów. 25–44.
- Janeczko E., Woźnicka M., 2010. Tourist and recreation management of State Forests in Poland – current status and prospects. Proceedings of II International workshop – Ecological tourism: trends and perspectives of development in the global World. Sankt Petersburg, 52–57.
- Lisowska A., Hyży M., 2004. Oferta turystyczna LKP i ich miejsce na rynku turystycznym – teraz i w przyszłości, maszynopis w ORWLP w Bedoniu.
- Ożga W., 2006. Turystyka edukacyjna jako realizacja oczekiwań Lasów Państwowych wobec sylwaturystyki. [w:] Gospodarka turystyczna a grupy interesu (red. Wodejko S.). Wyd. SGH, Warszawa., 375–381.
- Rutkiewicz A., 2007. Infrastruktura w leśnych produktach turystycznych. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Nr 466. Ekonomiczne Problemy Turystyki nr 9, 237–244.
- Raport roczny 2005: http://www.lasy.gov.pl/dokumenty/raporty/raport_05.pdf/view
- Biuletyn Informacyjny CEPL, 2010. Zapraszamy na zajęcia w lesie, parku lub w Muzeum Lasu i Drewna. Rogów Wiosna 2010. Leśny Zakład Doświadczalny SGGW. Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej, Rogów.

THE IMPORTANCE OF NATURAL RESOURCES EDUCATION TO THE ECO-FRIENDLY TOURISM

Abstract. The current activity in the field of control and directing the touristic movement in forests in order to minimize the negative influences for the forest ecosystems, and facilita-

tion of those forests in the zones of intensive penetration by tourists (in the vicinity of cities, living quarters, recreational centers) and naturally valuable to fulfillment of the society desired touristic function, could not be the only enterprises undertaken in order to maintain the forest habitats. Equally important for the conservation of the desired forest condition is the promotion of educational tourism, the formation of demanded environment friendly customs of tourists – the visitors to the forest. The including to the accomplishment of this goal the well educated forest sector employees, with the collaboration with schools, local self governments, and NGO-s, will contribute to the creation of people attitude directed at the respect and protection of the environment. This is the more important nowadays when the dynamic development of tourism oriented to the forest area and nature valuable terrain is taking place.

Key words: forest education, educational tourism, tourist infrastructure

Zaakceptowano do druku – Accepted for print 13.09.2010